

جامعه‌شناسی کار

مسعود حاجی‌زاده میمندی

(قسمت اول)

کار چیست؟ (تعاریف مختلف از کار)

هدف تولید کالاها و خدماتی است که نیازهای انسانی را برآورده سازد.^(۳)

- کار فعالیتی است قانونی که در مقابل آن مزد دریافت می‌شود.

- کار مجموعه اعمالی است که انسان به کمک مغز، دست، ابزار و ماشینها برای استفاده عملی از ماده روی آن انجام می‌دهد و این اعمال نیز متقابلاً بر انسان اثر می‌گذارد و او را تغییر می‌دهد.^(۴)

کار را می‌توان به عنوان کوشش جسمی و فکری موجود انسانی برای نیل به هدفهایی غیر از لذت بردن از نفس کوشش، تعریف نمود.^(۵)

- کارگشنی است که بین انسان،

همپوشانی‌ها دارای تفاوت‌هایی نیز هست. مثلاً به نظر می‌رسد که عمل عامتر از کار باشد و یا Labor برای کار در جوامع ساده و Work برای کار در جوامع پیچیده به کار رود. منظور ما از کار در اینجا واژه‌ای است که انگلیسی‌ها در برابر آن Work و فرانسوی‌ها travail به کار می‌برند.^(۱) برخی از تعاریف درباره کار عبارتند از:

- استفاده از نیروی مادی و معنوی در راه تولید ثروت یا ایجاد خدمات را کار گویند.^(۲)

- کار می‌تواند به انجام وظایفی تعریف شود که متضمن صرف کوشش‌های فکری و جسمی بوده و

واژه‌هایی نظیر کار (Work)، شغل (Job)، فراغت (Leisure) چه تفاوت‌هایی با هم دارند؟ معمولاً لازم است قبل از پرداخت به یک بحث، مفاهیم پایه‌ای آن تعریف شود تا نگارنده و دیگران بدانند درباره چه چیزی بحث می‌کنند و اختلاف دیدگاه‌ها ناشی از اختلاف در تعریف مفاهیم نباشد.

در زبان عربی معمولاً عمل را معادل کار که واژه‌ای است فارسی به کار می‌برند. در زبان انگلیسی برای کار واژه Work و Labor ذکر می‌شود و در فرانسه واژه travail به کار می‌رود. البته حوزه مفهومی این واژه‌ها با وجود

طبیعت و یا ماشین برقرار می‌شود. در این کنش ضمن این که انسان کالا و یا خدماتی تولید می‌کند، بر انسان نیز اثر می‌گذارد. این اثر می‌تواند سازنده یا مخرب باشد.

و هنگامیکه از تأثیر انسان بر ماده و تولید کالا و یا خدمات و تأثیر این فرآیند بر انسان سخن می‌گوئیم رویکرد ما - روان شناختی بوده است. هنگامی که در تعریف کار علاوه بر جنبه کلی آن

دلیل غیر قانونی بودن، کار در نظر گرفته نمی‌شوند. همچنین فعالیت‌هایی که انسان برای کسب لذت انجام می‌دهد. حتی فعالیت زنان خانه‌دار که قسمت اعظم اوقات زندگی آنها را به خود اختصاص می‌دهد به دلیل عدم دریافت مزد هم کار تعریف نمی‌شود.

البته برخی از محققین بین پیشه یا شغل و کار تفاوت قایل می‌شوند و آنچه ما کار می‌نامیم به عنوان شغل تلقی می‌کنند. مثلاً آنتونی گیدنز: کار را کوششی می‌داند که هدفش تولید کالا و یا خدمات برای برطرف کردن نیازهای انسانی است در حالی که فعالیت‌هایی که متضمن دریافت مزد است از نظر وی پیشه یا شغل نامیده می‌شود.^(۴)

■ مسئولین مدافع بهداشت

نیروی کار لازم است به جنبه‌های فیزیولوژیک کار بهای بیشتری بدهند و از طریق بهداشت یاران کارخانه‌ها اهمیت جنبه‌های فیزیولوژیک کار را برای کارگران واحدهای تولیدی روشن نمایند.

از دیدگاه جامعه شناسی، کار یک کنش و یک فرآیند است که بشدت متأثر از بافت اجتماعی - فرهنگی جامعه است. از نظر تاریخی برای نخستین بار کارل مارکس اقتصاددان و جامعه شناس آلمانی کار را در معنای

بر فضای اجتماعی - فرهنگی انجام فعالیت نیز تأکید می‌نمائیم، دیدگاه جامعه شناختی کار را مد نظر داشته‌ایم.

با توجه به تعاریف فوق شاید بتوان کار را چنین تعریف نمود: کار کوششی است قانونی فکری یا جسمی به منظور تولید کالا و یا خدمات و برای دریافت مزد که بر انسان نیز تأثیر می‌گذارد.* با توجه به این تعریف، فعالیت‌های قاچاق به

نگاهی به تعاریف ذکر شده که تنها بخشی از تعاریف مربوط به کار را می‌پوشاند نشان می‌دهد که این تعاریف با توجه به برخی از ملاکها و از منظر یکی از علوم به کار نگریسته است. هنگامیکه از قانونی بودن فعالیت‌ها یاد می‌کنیم بیشتر از منظر علم حقوق به کار نگریسته‌ایم و زمانی که از تحصیل مزد در این فعالیت سخن می‌گوئیم بیشتر از دیدگاه علم اقتصاد به کار نظر افکنده‌ایم

اجتماعی‌اش مطرح نمود. به نظر وی «کارکنشی است که بین انسان و طبیعت برقرار می‌شود و انسان در جریان تغییر طبیعت خود نیز تغییر می‌کند» (۷)

تعبیرهای انسان سازنده، انسان خلاق، انسان مولد که بر سازندگی و مفید بودن کار انسان تأکید می‌کند تنها یک جنبه از کار انسان را منعکس می‌نماید. واقعیت این است که علاوه بر تأثیر سازنده کار باید به تأثیرات غیر سازنده و احیاناً مخرب آن نیز توجه داشت. آنچه تحت عنوان کار از خود بیگانه‌کننده نامیده می‌شود، گویای آن است که کار همیشه جنبه مثبت ندارد و می‌تواند بر شخصیت و هویت انسان تأثیر منفی نیز داشته باشد. از دیدگاه جامعه‌شناسی بخشی از تأثیرات سازنده و یا مخرب کار ناشی از محیط اطراف به ویژه فضای اجتماعی - فرهنگی محیط است.

در باره سهم عوامل اجتماعی - فرهنگی در تمایز کار و فراغت کایت گرینت چنین می‌نگارد: «کار فعالیتی است که طبیعت را تغییر می‌دهد و در یک زمینه اجتماعی انجام می‌شود. اما به طور دقیق تعبیر کار وابسته به محیط اجتماعی خاصی است که کار در آن واقع می‌شود و اینکه چگونه شرایط و فعالیتها بوسیله انسانهای درگیر تفسیر شود. اینکه چه فعالیتی کار یا فراغت، هر دو یا هیچکدام در نظر گرفته شود

رابطه نزدیکی با شرایط فرهنگی یک جامعه دارد» (۸) به عبارت دیگر واژه کار سازه‌ای اجتماعی است و اغلب تفاوت کار و غیرکار نه در خود فعالیت بلکه در زمینه اجتماعی وقوع آن است.

«کار از نظر خصوصیات ظاهری و توصیفات زبان شناختی سازه‌ای اجتماعی است. هیچ واقعیت ثابت و عینی، کار را تعریف نمی‌کند. جنبه‌هایی از فعالیت اجتماعی وجود دارد که ما آن را کار می‌نامیم و این امر سازمان اجتماعی را نیز در بر می‌گیرد. تفاوت کار و غیر کار بندرت در خود فعالیت بلکه اغلب در زمینه اجتماعی وقوع آن است» (۹)

در اینجا کار به معنای اعم خود مد نظر است یعنی علاوه بر کار صنعتی، کار کشاورزی و خدماتی نیز را در بر می‌گیرد.

پس جامعه‌شناسی کار شاخه‌های جامعه‌شناسی صنعتی و جامعه‌شناسی شغل و اشتغال را نیز در بر می‌گیرد به همین خاطر برخی از مؤلفین معتقدند که بهتر است به جای جامعه‌شناسی کار از جامعه‌شناسی کار و شغل یا جامعه‌شناسی کار و مشاغل استفاده شود. حال با توجه به اینکه افراد عضو گروه‌های مختلف اجتماعی هستند و در شرایط مختلف اجتماعی - فرهنگی پرورش یافته‌اند و در این شرایط به کار می‌پردازند. جامعه‌شناسی کار را

می‌توان چنین تعریف نمود:

«شاخه‌ای از جامعه‌شناسی است که به مطالعه کار به عنوان یک پدیده اجتماعی با روش‌های علمی می‌پردازد» (۱۰)

یکی از اساتید این رشته تعریف دیگری از جامعه‌شناسی کار به دست داده است: «جامعه‌شناسی کار بررسی و مطالعه گروه‌های انسانی است که از نظر ابعاد و وظایف متفاوتند و برای اجرای کار معین و مشترکی گرد هم آمده‌اند» (۱۱)

پژوهش‌ها در زمینه کار در پیشرفت فرزند

توسعه اقتصادی = ارتباطات

این = جامعه‌شناسی کار در پیشرفت فرزند

یکی از عوامل مهم تشکیل دهنده موفقیت یک فرد در زندگی کار و تلاش جدی، منظم، آگاهانه، و همراه با برنامه‌ریزی می‌باشد. از قدیم گفته‌اند که «نابره رنج گنج میسر نمی‌شود».

گرچه ممکن است برخی از مشاهدات تجربی نشان دهد که علاوه بر کار وضعیت خانوادگی، اوضاع سیاسی - اقتصادی جامعه و شانس و تصادف نیز در پیشرفت یک فرد دخالت دارند و درست است که برخی از محققین بر عامل خانواده در پیشرفت فرد بسیار انگشت گذاشته و معتقدند که وقتی فردی در خانواده‌ای متولد شود؛ بیش از

۹۰ درصد از شانس وی رقم خورده است. ولی به نظر می‌رسد آنچه تحت عنوان نقش و پایگاه اکتسابی نامیده می‌شود بیشتر حاصل کار و کوشش است. این شعر از سعدی به بهترین وجه تأثیر پایگاه اکتسابی را برجسته می‌کند:

روستا زادگان دانشمند به وزیری پادشاه رفتند
پسران وزیر ناقص عقل به گدایی به روستا رفتند

■ از دیدگاه جامعه شناسی

بخشی از تأثیرات سازنده و

یا مخرب کار ناشی از

محیط اطراف به ویژه

فضای اجتماعی -

فرهنگی

محیط

است.

معمولاً در جوامعی که از نظر تحرک

اجتماعی باز و یا نیمه باز نامیده

می‌شوند و امکان انتقال یک فرد از یک

پایگاه اجتماعی به پایگاه اجتماعی

دیگر وجود دارد، کار و کوشش موتور

تحرک اجتماعی است. یعنی اکثریت

قابل توجهی از افراد جامعه این امکان

برایشان فراهم است که در پرتو کار و

تلاش سازنده استعدادها؛ قابلیت‌ها و

توانایی‌های خود را شکوفا سازند و از

نظر فردی «تحقق خود»

(Self-actualization) را احساس

کنند و حتی احساس هویت (Identity)

و معناداری نمایند. در اینجا هرگاه از کار

صحبت می‌کنیم کار آگاهانه و همراه با

علاقه و رضایت و مشارکت در کار را مدّ

نظر داریم یعنی این نوع کار را سازنده و

مؤثر در پیشرفت فردی می‌دانیم. کاری

که متناسب با توانایی‌های جسمی و

روحی فرد انتخاب شده، فرد در آن کار

مهارت آموخته و رضایت از کار نیز

برای وی حاصل است. فرد علاوه بر

استعدادها و ظرفیت‌هایی که دارد و در

جریان کار کردن می‌تواند شکوفا شود،

دارای نیازهایی نیز هست و برای ارضاء

و تأمین این نیازها ناچار از کار کردن

است از نیازهای زیستی و فیزیولوژیک

نظیر نیاز به غذا، لباس، مسکن تا

نیازهای پیشرفته‌تر مثل نیاز به تفریح،

نیاز به مطالعه، نیاز به کسب منزلت.

اگر به طبقه‌بندی مازلو نیز معتقد باشیم

که نیازهای اساسی بشر را پنج نیاز

دانسته و برای این نیازها حالت سلسله

مراتبی قائل است؛

«۱ - نیازهای فیزیولوژیک که در

رأس سلسله مراتب نیازها قرار دارند و تا

وقتی که ارضاء نشده‌اند از بیشترین نیرو

برخوردارند. این نیازها لازمه بقا و

ادامه زندگی انسان هستند و تا وقتی که

در حد ضروری ارضاء نشوند بیشترین

فعالیت شخص در این سطح متمرکز

خواهد شد و سایر نیازها کمتر انگیزش

در وی ایجاد خواهند کرد؛

۲ - نیازهای ایمنی، اهم این نیازها

عبارتند از: فارغ بودن از ترس یا از

خطرات جانی و مالی و محرومیت‌های

فیزیولوژیک؛

۳- نیاز به تعلق اجتماعی یعنی نیاز

به برقرار ساختن روابط آگاهانه و معنی

دار با دیگران؛

۴- نیاز به احترام یعنی نیاز به احترام

و شناسایی از طرف دیگران که باعث

احساس اتکای به نفس، اعتبار، قدرت و

تسلط بر دیگران می‌شود؛

۵- نیاز به خودیابی یا تحقق خود

یعنی فعلیت بخشیدن به استعداد‌های

بالقوه شخصی صرف‌نظر از نوع آنها

بعبارت دیگر رسیدن به حد کمالی که

خود قابلیت رسیدن به آنها را دارد» (۱۲)

باز برای تأمین هر سطح از این

سلسله مراتب نیازها باید کار کرد.

خلاصه انسان به صورت فردی

دارای نیازهایی است و ارضاء این نیازها

ضامن پیشرفت و کمال فردی اوست و

در اکثریت جوامع، انسان متوسط و

معمولی برای تأمین این نیازها باید به

کار خود متکی باشد حال هر قدر تأمین

این نیازها با شرائط و ویژگی‌های کار

رابطه اکمال متقابل داشته باشد بر

سازندگی کار افزوده می‌شود و فرد در اثر

کار کردن سریع‌تر به پیشرفت‌های فردی

می‌رسد. منظور از رابطه اکمال متقابل

این است که ویژگی‌های کار و ویژگی‌ها

و نیازهای فرد یکدیگر را تکمیل کنند و

با هم جور باشند.

■ یکی از مشکلات کار در ایران این است که کارگران دوره‌های آموزشی علمی و دقیق مربوط به کار را طی نکرده‌اند و علاوه بر آن به دلایل شرایط خاص پس از پیروزی انقلاب اسلامی، علی‌رغم استهلاک زیاد، نوسازی تکنولوژیک واحدهای تولیدی نیز به کندی انجام گرفته است.

دکتر محمد تقی آذر، مؤلف توسعه اقتصادی

امروزه برخی از کشورهای جهان شاهد تحولی هستند که توسعه نام‌گرفته است و از برکات این تحول، صنعتی شدن و دستیابی به سطح بالاتری از استانداردهای زندگی است. گرچه توسعه فرآیندی است که در اثر جمع شدن مجموعه عوامل متعددی پیدا شده است. ولی بدون تردید، کار کردن جدی، منظم و همراه با برنامه‌ریزی در توسعه این کشورها نقش مهمی داشته است. امروزه توسعه اقتصادی که همانا «دگرگونی مبانی علمی - فنی تولید از حالت سنتی به مدرن است»،^(۱۳) شرط لازم برای هر گونه توسعه دیگری است (تظیر توسعه سیاسی، توسعه فرهنگی، توسعه اجتماعی و غیره)، بدون دستیابی به توسعه اقتصادی و به ویژه صنعتی شدن نمی‌توان از پیشرفت سخن گفت. البته طرح این بحث به معنای تقدّم توسعه

اقتصادی بر توسعه سیاسی نیست بلکه تأکید بر عدم فراموشی اهمیت توسعه اقتصادی است. به عقیده نگارنده لازمه توسعه اقتصادی به ویژه در شرایط ایران فراهم کردن زمینه‌های سیاسی و فرهنگی توسعه اقتصادی است و این که جنبه‌های مختلف توسعه انسانی از یکدیگر تفکیک ناپذیرند.

ولی تا جایی که به بحث ما مربوط می‌شود تجربه تاریخی، استدلال‌های نظری و مشاهدات کنونی گواه آن است که بین قدرت اقتصادی، استحکام اقتصادی و به عبارت دیگر توسعه اقتصادی و کار جدی و منظم همبستگی مستقیمی وجود دارد اگر امروز آلمان در اروپا، ژاپن در آسیا و ایالات متحده آمریکا در سطح جهانی دارای عظیم‌ترین پشتوانه و قدرت اقتصادی هستند دارای جدی‌ترین روحیه کار کردن نیز هستند. به یاد آوریم وقتی که ویلی برانت صدر اعظم وقت آلمان [غربی] پس از پایان جنگ دوم جهانی اعلام نمود که کشور آلمان را بهتر و قوی‌تر از گذشته خواهیم ساخت. خبرنگاران از وی پرسیدند چگونه؟ و ایشان در جواب گفتند: با کار، کار، کار، کار مردم آلمان.^(۱۴)

معمولاً برای دستیابی به توسعه اقتصادی بر پنج عامل تأکید می‌شود:

۱- عامل فرهنگی؛

۲- عامل آموزش تخصصی؛

۳- عامل انباشت سرمایه فیزیکی؛

۴- نظام مناسب اقتصادی؛

۵- حفظ ثبات نظام؛^(۱۴)

اگر قرار است این پنج زمینه برای فراهم شدن توسعه اقتصادی حاصل شود لازمه آن کار کردن دقیق در این زمینه‌هاست، مثلاً انباشت سرمایه را در نظر بگیریم. برای توسعه اقتصادی و ایجاد نوسازی تکنولوژیک و تحوّل در مبانی علمی - فنی تولید به سرمایه مالی نیاز داریم و برای فراهم کردن این سرمایه حداقل یک راه این است که بیشتر کار کنیم و کمتر مصرف کنیم تا بتوانیم بخشی از درآمد خود را پس انداز کنیم و از این پس اندازه‌ها در انباشت سرمایه استفاده نماییم. منطق نظام سرمایه‌داری که امروزه بیشترین دستاوردهای مادی را به جهان عرضه داشته است عبارت است از سرمایه‌گذاری، تولید، سرمایه‌گذاری مجدد و این فرآیند تا بی‌نهایت ادامه دارد.

در کشورهای سوسیالیستی [سابق] نیز به همین دلیل مردم در حداقل رفاه نگاه داشته می‌شدند تا دولت بتواند از مازاد درآمد ایجاد شده برای افراد، انباشت سرمایه برای فراهم کردن زیربنای صنعتی شدن فراهم کند. خلاصه توسعه اقتصادی، موتور هر گونه توسعه‌ای است هرچند خود توسعه اقتصادی با توسعه اجتماعی،

فرهنگی و سیاسی در ارتباط متقابل است و با توسعه اقتصادی است که امکان بالا بردن استانداردهای زندگی افراد یک کشور در دراز مدت فراهم می‌شود و کار همراه با علاقه‌مندی، خلاقیت، دلسوزی، نظم و دانش زمینه‌ساز و تحقق بخش توسعه اقتصادی است. بدون کار کردن جدی و همراه با بهره‌وری بالا و دستیابی به توسعه اقتصادی تنها فقر است که می‌تواند بین مردم تقسیم شود.

ج = اهمیت کار در توسعه اجتماعی

در اینجا منظور از توسعه اجتماعی دستیابی به مناسباتی است که امکان تأمین سلامت جسمی و روانی، مشارکت اجتماعی، احساس آزادی، آگاهی و عدالت را فراهم کند. بهداشت و درمان مناسب، مبارزه با بی‌سوادی و کم‌سوادی، کاهش فقر، توزیع عادلانه‌تر درآمد، گسترش مالکیت‌ها به ویژه مالکیت واحدهای تولیدی و غیره از مقولات توسعه اجتماعی هستند. قبلاً گفتیم که توسعه اجتماعی مکمل توسعه اقتصادی است و در فرآیند توسعه اقتصادی به ویژه در مورد کشورهای نظیر ایران نمی‌توان توسعه اجتماعی را حتی به صورت موقت کنار گذاشت چون امکان ابتلاء به افسردگی، انحطاط و فساد مردم و یا پرخاشگری و ایجاد آشوب‌های اجتماعی وجود دارد.

■ تجربه تاریخی، استدلال‌های نظری و مشاهدات کنونی گواه آن است که بین قدرت اقتصادی، استحکام اقتصادی و به عبارت دیگر توسعه اقتصادی و کار جدی و منظم همبستگی مستقیمی وجود دارد

با کار کردن بیشتر حتی در مراحل اولیه توسعه اقتصادی - شرایطی که به نظر می‌رسد کشور ما در آن قرار دارد - می‌توان از حداقل‌هایی از رفاه برخوردار شد و از سقوط اکثریت مردم در زیر خط فقر جلوگیری کرد. امروزه بودجه جاری کشور، رقم قابل توجهی است و اگر به یاد داشته باشیم که منبع اصلی تأمین این بودجه فروش نفت خام است و نیز اگر توجه داشته باشیم که در ایران یک نفر کار می‌کند - صرف نظر از کیفیت و میزان بهره‌وری آن - تا پنج نفر زندگی کند* ** آن وقت متوجه می‌شویم که چقدر کشورها نیاز دارد تا به کمیت و کیفیت کار کردن مردم بیفزاید. معمولاً - بدون در نظر گرفتن شرایط ایران، این کشور از نظر رفاه مردم با کشورهای پیشرفته و ثروتمند مقایسه می‌شود و بیان می‌گردد که در زمینه آموزش، بهداشت، اشتغال، مسکن و غیره به طور کلی نیازهای زندگی کمبودهای جدی وجود دارد ولی چرا غافل از این امر هستیم که در کمتر کشور در حال

توسعه‌ای بار تکفل تا این اندازه بالاست که یک نفر کار کند و پنج نفر ارتزاق نمایند.

شکی نیست که برای معنی دار شدن زندگی و شکوفایی استعدادهاى مردم لازم است که استانداردهای اجتماعی زندگی بالا باشد و مردم در هر زمینه‌ای امکان انتخاب داشته باشند تا با رضایت و علاقه‌مندی زندگی نمایند. ولی تأمین این استانداردهای بالای زندگی نیازمند کار و تلاش زیاد است. متأسفانه در سال‌های گذشته - به ویژه قبل از پیروزی انقلاب اسلامی - درآمد حاصل از فروش نفت - نه کار و تولید مردم - باعث شد که مردم نسبت به برخی از کشورهای در حال توسعه از امکانات زندگی و رفاهی بالاتری برخوردار شوند و فرهنگ مصرفی بر این کشور حاکم شود و توقعات به شکل فزاینده‌ای افزایش یابد - فاصله بین توقعات روزافزون مردم و امکانات رژیم گذشته در پاسخ‌گویی به آن انتظارات در سقوط آن رژیم بی‌تأثیر نبود - اکنون وقت آن است که واقعیت اقتصادی - اجتماعی کشور به شکل شفاف‌تری با مردم در میان گذاشته شود.

مشاهده می‌کنیم که کار با نظام اجتماعی یک کشور پیوند تنگاتنگ دارد؛ و وقتی که با استفاده از فروش

ثروت طبیعی برای مردم امکانات فراهم می‌کنیم و واقعیت‌های تلخ بهره‌وری نیروی کار در ایران به مردم گفته نمی‌شود؛ هر قدر هم که امکانات فراهم شود باز بر اساس تئوری انبساط نیازها با ارضاء شدن یک نیاز، نیاز دیگری سر بر می‌آورد و این فرآیند تا بی‌انتها ادامه پیدا می‌کند. البته در جای خود تحلیل خواهیم کرد که اگر بهره‌وری نیروی کار در ایران پایین است تنها مردم مقصر نیستند.

در اینجا می‌خواهیم بگوئیم که یکی از عوامل دستیابی به سطح بالاتر رفاه و تأمین اجتماعی و مشارکت اجتماعی افزایش کمیّت و کیفیت کار مردم در چارچوب یک برنامه واقعی، متعادل و جامع‌نگر توسعه است و این برنامه نیز بدون مشارکت واقعی صاحب نظران مختلف در تدوین و آحاد مردم در اجرای آن محقق نخواهد شد.

جنبه‌های مختلف کار

جامعه‌شناسی علم مطالعه پدیده‌های اجتماعی است و جامعه‌شناسی کار نیز به عنوان شاخه‌ای از جامعه‌شناسی یک پدیده اجتماعی را مورد مطالعه قرار می‌دهد. آیا این به آن معناست که در اینجا صرفاً جنبه‌های اجتماعی کار مورد

بررسی قرار می‌گیرد؟ در پاسخ به این سؤال باید گفت که در اینجا به پیروی از مارسل موس - جامعه‌شناس فرانسوی - که ژرژگورویچ - جامعه‌شناس فرانسوی - نیز از آن اقتباس کرده است که جامعه‌شناسی را علم مطالعه پدیده اجتماعی تام می‌داند؛ ما نیز کار را پدیده اجتماعی تام می‌دانیم که دارای جنبه‌ها و لایه‌های مختلف است و هنگام مطالعه لازم است به این جنبه‌ها توجه شود.

■ کار با نظام اجتماعی یک کشور پیوند تنگاتنگ دارد؛ و وقتی که با استفاده از فروش ثروت طبیعی برای مردم امکانات فراهم می‌کنیم و واقعیت‌های تلخ بهره‌وری نیروی کار در ایران به مردم گفته نمی‌شود؛ هر قدر هم که امکانات فراهم شود باز بر اساس تئوری انبساط نیازها با ارضاء شدن یک نیاز، نیاز دیگری سر بر می‌آورد و این فرآیند تا بی‌انتها ادامه پیدا می‌کند.

البته در شرایط مختلف هر یک از جنبه‌های کار می‌توانند در بهره‌وری کار به میزان متفاوتی تأثیر گذارند ولی در اینجا بر مهم‌ترین جنبه‌های پدیده کار تأکید می‌نمائیم.

۱- جنبه فنی کار

در نگاه اول این جنبه از کار بیشتر خود را نشان می‌دهد. چون معمولاً کار با ابزار صورت می‌گیرد و به مهارت، تکنیک و فن نیاز دارد. جنبه فنی کار آشکارترین جنبه آن است و به خاطر همین است که معمولاً کار در صلاحیت افراد فنی یعنی افراد کارشناس در نظر گرفته می‌شود. کار از این جنبه رابطه نزدیکی با ابزار و ماشین دارد. در این جنبه می‌توان به این موضوع پرداخت که کار تا چه اندازه واجد ماشین آلات و ابزار پیچیده و تخصصی است و آیا کارگر این ماشین آلات و تجهیزات را در اختیار دارد؟

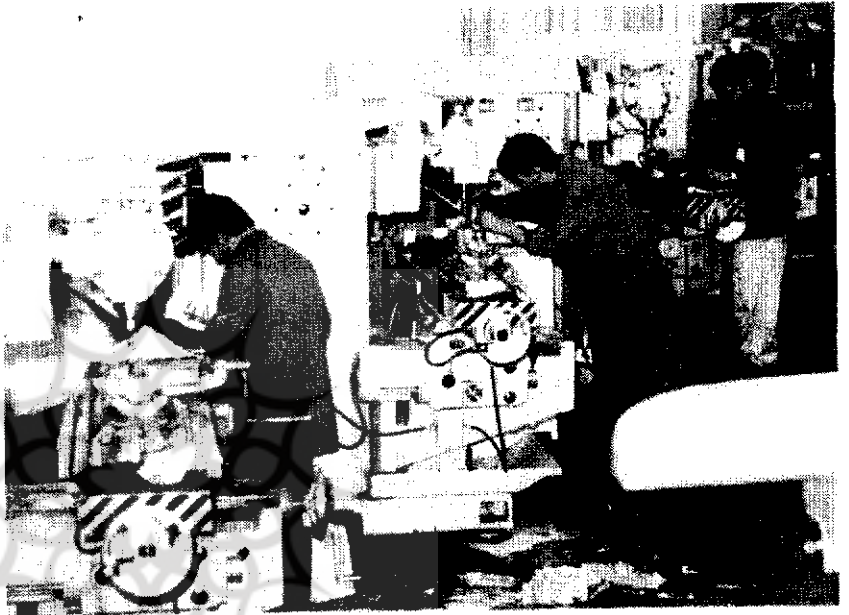
اگر این ماشین آلات در اختیار وی است آیا این ماشین آلات جدید و کارا هستند و کارگر به شکل روان و بدون دردسر با آنها کار می‌کند؟ آیا کارگر کار با این ماشین را به شکل علمی و دقیق آموخته است یا اینکه بر اساس روش سنتی آزمایش و خطا تجربه کسب کرده است؟

اگر در رابطه با نحوه کار با ماشین برای کارگر سؤال و یا ابهامی پیش آید آیا کسی در محیط کار هست که بتواند به لحاظ فنی مورد مشورت قرار گیرد؟ واقعیت این است که در جامعه جدید و متحوّل ابزار تولید دائماً

پیچیده و ظریف می‌شود و کار کردن با آن به دانش فنی و مهارت نیاز دارد. اگر کارگری که در یک حوزه کار می‌کند ابزار و آلات کافی برای انجام کارش نداشته

علمی و دقیق مربوط به کار را طی نکرده‌اند و علاوه بر آن به دلایل شرایط خاص پس از پیروزی انقلاب اسلامی، علیرغم استهلاک زیاد، نوسازی

بدن جانوران و ارتباط آن‌ها با یکدیگر بحث می‌کند»^(۱۵) تعریف کرده‌اند. ولی در اینجا منظور از جنبه فیزیولوژیک کار این است که محیطی که کارگر در آن کار می‌کند از نظر رطوبت، سر و صدا، نور، بو، تمیزی، پرتو و غیره با ویژگی‌های جسمی و روانی کارگر تا چه اندازه تناسب دارد. به ویژه بحث اصلی درباره تناسب و سازگاری ابزار و ماشین آلات با ویژگی‌های جسمی و روانی کارگر است. به هر حال کارگری که پشت یک دستگاه کار می‌کند دارای قد و وزنی معین، توان معینی در بازوها و توان معینی به لحاظ قدرت حواس است. در این جنبه کار از این بحث می‌شود که مثلاً - آیا کارگری که با یک دستگاه کار می‌کند بر دستگاه مسلط است یا قد و اندازه وی طوری است که به زحمت با دستگاه کار می‌کند؟

آیا مثلاً - بر روی صندلی خود به هنگام کار احساس راحتی می‌کند؟ آیا در محیط کار به لحاظ رنگ، بو، رطوبت، نور، پاکیزگی و غیره احساس مطبوع بودن می‌کند؟

خلاصه محیط کار در تناسب با ویژگی‌های وی به گونه‌ای است که وی را دائماً به ماندن در محیط کار و تداوم کار تشویق می‌کند یا فرار و دلزدگی از کار. معمولاً به دلیل کمتر آشکار بودن کارکردهای جنبه فیزیولوژی کار کمتر به آن پرداخته می‌شود. احتمالاً یکی از دلایل کم کاری و بی‌نظمی در محیط کار عدم توجه به ویژگی‌ها و جنبه

تکنولوژیک واحدهای تولیدی نیز به کندی انجام گرفته است. مجموعه این عوامل باعث می‌شود که اگر به ادامه فعالیت ثمر بخش واحدهای تولیدی می‌اندیشیم به جنبه فنی و تکنیکی کار بهای بیشتری می‌دهیم.

۷ = جنبه فیزیولوژی کار

از نظر لغوی فیزیولوژی را «علم وظایف اعضای بدن جانداران، علمی که درباره طرز کار اعضاء و دستگاههای

باشد و یا این ابزارها فاقد کیفیت مناسب باشند بر بازدهی و بهره‌وری کار تأثیر می‌گذارد. کارگر در کار باید به اصطلاح «سوارکار باشد» و این وقتی است که دانش و فن و ابزار و مهارت لازم را داشته باشد. این جنبه از کار بر جنبه‌های دیگر کار نیز تأثیر می‌گذارند و در نهایت بر سرنوشت نهایی تولید مؤثر است. یکی از مشکلات کار در ایران این است که کارگران دوره‌های آموزش

فیزیولوژیک کار است.

گرچه ممکن است در نگاه اول، این جنبه از کار به ظاهر لوکس و فانتزی جلوه کند و برداشت غالب این باشد که کارگر اگر بخواهد کار کند «در چاه هم کار می‌کند». ولی باید توجه داشت که اولاً - کارگر تا چه مدت می‌تواند با دلبستگی در یک محیط نامطبوع و نامطلوب کار کند؟

ثانیاً به فرض هم اگر کارگر به دلایلی به این شرایط بی‌توجه باشد، محیط نامطلوب در دراز مدت بر کارگر تأثیر خواهد گذاشت و وی را از نظر جسمی و روانی فرسوده و عللیل خواهد ساخت. معمولاً کارگران در کشورهای در حال توسعه - از جمله ایران - به عوامل پنهان مؤثر بر سلامتی خود کمتر آگاهند و شاید به دلیل سطح پایین تحصیلات و آگاهی اجتماعی آنها، این امر دور از انتظار هم نباشد ولی مسئولین مدافع بهداشت نیروی کار لازم است به جنبه‌های فیزیولوژیک کار بهای بیشتری بدهند و از طریق بهداشت یاران کارخانه‌ها اهمیت جنبه‌های فیزیولوژیک کار را برای کارگران واحدهای تولیدی روشن نمایند.

۲- جنبه روانی کار

کارگر علاوه بر ویژگی جسمانی دارای ویژگی‌های روانی خاصی است

که در محیط کار ممکن است به شکل مثبت یا منفی ارضاء شود. روان انسان موتور حرکت وی است و اگر انسان از لحاظ روحی و روانی احساس رضایت کند سخت‌ترین شرایط را تحمل می‌کند و برای وی ممکن است حتی اثرات سازنده هم داشته باشد. در اینجا این پرسش می‌تواند مطرح شود که «واکنش‌های روانی کارگر در برابر کوشش‌های روزمره او چیست؟ استعدادهای او در چه زمینه‌ای است؟ انگیزه‌های او برای کار چیست؟ میزان خودآگاهی یا درجه رضایت شغلی‌ای که به آن نایل شده، چه اندازه است؟»^(۱۶)

«رضایت از کار، رضایت از مدیریت، احساس امنیت شغلی، احساس مالکیت و غیره در درجه اول کیفیت‌های روحی و روانی هستند. ممکن است در محیط کار، نارسایی وجود داشته باشد از خود وجود نارسایی مهم‌تر، تلقی و برداشت و احساس کارگر از این نارسایی‌هاست. تغییر شرایط عینی محیط کار بدون تغییر نگرش و تلقی کارگران ممکن است باعث افزایش رضایت آنها نشود.»^(۱۷) همانگونه که کارگر دارای نیازهای جسمی است که باید ارضاء شوند تا کارگر احساس رضایت نماید وی دارای نیازهای روانی نیز می‌باشد که همراه با افزایش آگاهی در سطح جامعه اهمیت

آن افزایش می‌یابد. این است که تأکید می‌کنیم یک جنبه مهم کار جنبه روانی آن است یعنی محیط کار کدام نیاز روانی کارگر را تأمین می‌نماید.

کار به کارگر هویت، منزلت و شخصیت می‌دهد، تعجب آور نیست که به هنگام آشنایی با یک فرد معمولاً قبل از هر چیز از کار و شغل او صحبت می‌شود و از طریق کار وی درآمد، منزلت، قدرت و اقتدار او حدس زده می‌شود. یک نیاز اصلی فرد این است که کار و شغلی داشته باشد. علاوه بر این کار و شغل باید کارکردهای مثبت روانی برای فرد داشته باشد.

هنگامی که کار بر اساس علاقه و از روی آگاهی و متناسب با شرایط روانی فرد انتخاب می‌شود، بر کارآیی و بهره‌وری وی می‌افزاید. یکی دیگر از نیازهای روانی فرد احساس تعلق و وابستگی به محیط کار است. احساسی که محیط کار را از خود بدانند و همانگونه که برای آمال و آرزوی فردی خود اهمیت قائل است برای اهداف واحد تولیدی نیز اهمیت قائل باشد. بدون شک لازمه همکاری کارگر برای تحقق اهداف سازمانی واحد تولیدی پیدا کردن نگرش مثبت کارگر نسبت به محیط کار است؛ محیطی که وی بخشی از ایام خود را در آن می‌گذراند.

ادامه دارد

- ۱- برای آگاهی از تفاوت این واژه‌ها می‌توان به منابع زیر مراجعه کرد:
 - توسلی، غلامعباس: جامعه‌شناسی کار و شغل، تهران، انتشارات سمت، ۱۳۷۶، صص ۹-۱۴
- Caplow, (t): The Sociology of Work, McGraw- Hill Book, London, 1954, pp. 4-9.
- Grint, (R): The Sociology of Work, Polity Press, P.K.P, 1974, PP. 7-8.
- مجتبی‌نایینی، مهدی: فرهنگ اصطلاحات کار و تأمین اجتماعی، انتشارات موسسه کارو تأمین اجتماعی، ۱۳۷۲، صص ۲۷۰-۲۶۸.
- ۲- توسلی، غلامعباس: جامعه‌شناسی کار و شغل، ص ۹.
- ۳- گیدنز، آنتونی: جامعه‌شناسی، ترجمه حمید صبوری، نشر نی، ۱۳۷۵، ص ۵۱۷.
- ۴- توسلی، غلامعباس: جامعه‌شناسی کار و شغل، ص ۱۰.
- ۵- مجتبی‌نایینی، مهدی: فرهنگ اصطلاحات کار و تأمین اجتماعی، ص ۲۶۸.
- ۶- گیدنز، آنتونی: جامعه‌شناسی، ص ۵۱۷.
- ۷- توسلی، غلامعباس: جامعه‌شناسی کار و شغل، ص ۱۰.

8-Grint, (R): The Sociology of work, P. 7.

9- bid. P.12

- ۱۰- حاجی‌زاده میمندی، مسعود: آشنایی با جامعه‌شناسی کار. نشریه کار و جامعه، شماره ۲، خرداد سال ۷۲، صص ۳۱-۳۴.
- ۱۱- توسلی، غلامعباس: جامعه‌شناسی کار و شغل، ص ۵.
- ۱۲- هرسی، پال؛ بلانچارد، کنت: مدیریت رفتار سازمانی، ترجمه علی علاقه‌بند، تهران، امیرکبیر، ۱۳۷۲، صص ۳۰-۳۴.
- ۱۳- عظیمی، حسین: اقتصاد ایران، تهران، نشر نی، سال ۱۳۷۱، ص ۱۷۸.
- ۱۴- عظیمی، حسین: اقتصاد ایران، ص ۴۳.
- ۱۵- عمید، حسن: فرهنگ فارسی عمید، تهران، ۱۳۶۱، انتشارات امیرکبیر، ص ۷۸۲.
- ۱۶- توسلی، غلامعباس: جامعه‌شناسی کار و شغل، صص ۱۸-۱۷.
- ۱۷- حاجی‌زاده میمندی، مسعود: طرح ارزیابی سیاست و گذاری سهام به کارگران، تهران، سازمان گسترش مالکیت واحدهای تولیدی، ۱۳۷۶، ص ۸۴.

زیرنویس‌ها:

- ** مشابه اظهار نظر ویلی برانت درباره آلمان را حجة الاسلام دری نجف‌آبادی درباره ایران اظهار داشته‌اند نگاه کنید به:
- حجة الاسلام دری نجف‌آبادی: مبانی اعتقادی کار در اسلام، در مجموعه مقالات نخستین سمینار تکامل فرهنگ کار ص ۳۰
- ** برای آگاهی از بار تکفل در ایران نگاه کنید به:
- ۱- ابریشمی، حمید: اقتصاد ایران، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی ۱۳۷۵، ص ۱۵۰ و ۲۷۹
- ۲- توسلی، غلامعباس: جامعه‌شناسی کار و شغل، تهران، انتشارات سمت، ۱۳۷۶، ص ۲۰۸ و ۲۰۷
- ۳- عظیمی، حسین: اقتصاد ایران، تهران، نشر نی، ۱۳۷۱، ص ۹۱
- ** برای آگاهی از تأثیر ارزش‌های اجتماعی جامعه شبه مدرن ایران بر تضعیف فرهنگ کار نگاه کنید به:
- ۱- رجب‌زاده، احمد: ارزشها و وجدان کاری در ایران، نامه پژوهش، شماره ۵، تابستان ۱۳۷۶، ص ۶۸
- ۲- رفیع‌پور، فوامرز: تضاد و توسعه، تهران، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۷۶، ص ۱۹۷ و ۴۰۴ - ۳۷۵